

ผีล้านนาในมิติการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน

LANNA SPIRIT ON DIMENSIONAL COMMUNITY HEALTH

สามารถ ใจเตี้ย^{1*} และ วรางคณา สินธูยา²

^{1,2}ศูนย์ความเป็นเลิศด้านนวัตกรรมสาธารณสุขศาสตร์และสิ่งแวดล้อมชุมชน คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เชียงใหม่ 50300

Samart Jaitae^{1*} and Warangkana Sintuya²

^{1,2}Center of Excellence in Public Health Innovation and Community Environment, Faculty of Science
and Technology, Chiang Mai Rajabhat University, Chiang Mai 50300

*E-mail: samartcmru@gmail.com

Received: 2018-10-04

Revised: 2019-01-20

Accepted: 2019-01-30

บทคัดย่อ

ความเชื่อเกี่ยวกับผีในชุมชนล้านนาเป็นกระบวนการภายใต้ลัทธิบูชาบรรพบุรุษที่สะท้อนทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน ผีในมิติวัฒนธรรมสุขภาพชุมชนเป็นการช่วยเหลือ ค้ำครอง ป้องกันชุมชนเมื่อประสบปัญหาและต้องการความช่วยเหลือและเป็นการเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพจิตของผู้คนภายใต้ความศรัทธาและความเชื่อ ส่วนผีในมิตินิเวศวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านเป็นการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยกฎเกณฑ์ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด

คำสำคัญ: ผีล้านนา การสร้างเสริมสุขภาพชุมชน

ABSTRACT

Spiritual beliefs of Lanna community is an ancestor worship heritage that guides of community health promotion. Spiritual on cultural health was support when they face with problems and are in need of supported and the alternative to mental health of people under faith and beliefs. Furthermore, in terms of the cultural ecology

to conserve for local medicinal plants resource, spiritual beliefs are local wisdom of managing the natural resources base on rules agreed by community members.

Keywords: Lanna Spirit, Community Health Promotion

บทนำ

ระบบการดูแลสุขภาพชุมชนได้พัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละพื้นที่ ระบบเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่มีการก่อเกิดและปรับตัวจนมีลักษณะเฉพาะและต่างก็มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางสุขภาพและการดำรงชีวิตของแต่ละชุมชน ในประเทศไทย การดูแลสุขภาพตั้งแต่อดีตตั้งอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยวิถีคิดและความเชื่อในแต่ละภูมิภาคจึงมีระบบการดูแลสุขภาพเฉพาะที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามแต่ละภูมิภาคที่อาจจะอธิบายองค์ความรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนและการพึ่งพิงอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืชและธรรมชาติในระบบนิเวศเดียวกัน (David, 2008) ในแต่ละชุมชนจึงมักจะมีระบบสุขภาพอยู่ 3 ส่วน คือ การแพทย์และสาธารณสุขแผนปัจจุบัน (Professional Sector) การแพทย์ทางเลือก การแพทย์แผนไทย และการแพทย์พื้นบ้าน (Folk Sector) และการดูแลสุขภาพของประชาชน (Popular Sector) นอกจากนี้ระบบสุขภาพชุมชนยังเป็นระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ โดยมีขอบเขตและความหมายที่กว้างขวางเกี่ยวข้องกับเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลเกี่ยวข้องกับสุขภาพทั้งปัจจัยด้านบุคคล ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม และปัจจัยด้านระบบบริการสุขภาพซึ่งส่งผลให้ปัญหาสุขภาพชุมชนมีความซับซ้อนในกระบวนการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาจึงต้องพยายามแสวงหาวิธีการใหม่ภายใต้สภาพความเป็นจริงในแต่ละชุมชน (Richard, Rebecca and Samuel, 2014) สอดคล้องกับภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพของชุมชนในเขตภาคเหนือที่มีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตและสุขภาพของผู้คนที่ประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน 2 อย่าง คือ รูปกับนามหรือส่วนของธาตุ กับส่วนของขวัญ ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเมื่อใดที่แต่ละส่วนบกพร่องหรือความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจไม่สมดุลก็ก่อให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้นได้ เมื่อเจ็บป่วยผู้คนจะแสวงหากระบวนการรักษาที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติภายใต้ข้อกำหนดของแต่ละพื้นที่ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จะส่งผลต่อการมอง “สุขภาพ” ในฐานะที่เป็นทั้งหมด (Totality) ของการมีชีวิตรอยู่ของบุคคลจึงเป็นทฤษฎีแบบองค์รวมของเรื่องสุขภาพ (Holistic View of Health) ซึ่งมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กันของปัจจัยทางกายภาพ ทางจิตใจอารมณ์ สังคม จิตวิญญาณและสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ผู้คนมีแนวทางในการดูแลรักษาสุขภาพที่เหมาะสม (Mcevoy and Duffy, 2008)

ผีในมิติการสร้างเสริมสุขภาพชุมชนล้านนา

ความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นกระบวนการภายใต้ลัทธิบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) คติความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงเป็นความเชื่อของมนุษย์ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณและเป็นพัฒนาการของความเชื่อระดับหนึ่งของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างและสภาพของสังคม คำว่าผีตามองค์ประกอบทางความหมายภาษาไทยถิ่นเหนือมีความแตกต่างกันใน 8 มิติ ได้แก่ การกระทำ การปรากฏ เพศ การแสดงออก แหล่งที่อยู่ ที่มาของการตาย สิ่งที่มีมนุษย์กระทำให้และอาหาร ความเชื่อเรื่องผีจึงมีความสัมพันธ์กับประชาชนในภาคเหนืออย่างใกล้ชิดนับตั้งแต่ระดับครอบครัวจนกระทั่งระดับโครงสร้างทางสังคม มีหน้าที่ในการควบคุมทางสังคมเพื่อให้สังคมดำรงอยู่อย่างราบรื่นและปกติสุข (Boonmalert, 2011) ดังนั้นการสร้างเสริมสุขภาพชุมชนภายใต้ความเชื่อ ความศรัทธาสืบเนื่องจากรวมชาติ (ผี) จึงเป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และการเรียนรู้ของประชาชนทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมตามความเชื่อดังกล่าวจะเชื่อมโยงกับครอบครัวและญาติมิตรที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกันภายใต้โครงสร้างชุมชนและสิ่งแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ลักษณะ เช่น

1. ผีในมิติวัฒนธรรมสุขภาพชุมชน แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับลักษณะทางวัฒนธรรมและการจัดระเบียบทางสังคม มุมมองที่นักมานุษยวิทยาใช้ศึกษาวัฒนธรรมสุขภาพจะประมวลจากประวัติศาสตร์แนวคิดแต่ละยุคสมัยของมานุษยวิทยา ทั้งนี้มนุษย์ในแต่ละสังคมต่างก็มีวิถีเอาชนะโรคภัยไข้เจ็บที่แตกต่างกันออกไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระบบความเชื่อ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการติดต่อแลกเปลี่ยนกับวัฒนธรรมอื่น วิธีการเอาชนะความเจ็บป่วยนี้ค่อยพัฒนามาจนกลายเป็นระบบการดูแลสุขภาพของชุมชนในสังคมไทยในอดีตการดูแลสุขภาพและรักษาความเจ็บป่วยมักจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อในอำนาจลึกลับ อำนาจเหนือธรรมชาติ และภูตผีปีศาจ ผ่านกิจกรรม เช่น การเซ่นไหว้ การบวงสรวง โดยหัวหน้าครอบครัวหรือหัวหน้าชุมชนเป็นผู้นำ ส่วนการถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นการถ่ายทอดผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งการดูแลสุขภาพชุมชนน่าจะใช้แนวทางนี้มาเป็นแนวทางในการดูแลสุขภาพประชาชนโดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา (Busisiwe, 2005) รูปแบบการดูแลสุขภาพดังกล่าวข้างต้นยังส่งผลต่อมุมมองสุขภาพในมิติวัฒนธรรมสุขภาพล้านนาที่มองจากมุมมองสุขภาพดี (Good health approach) ตลอดช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิตซึ่งไม่ได้มองสุขภาพในเชิงเจ็บป่วย (Sick health approach) ที่มักจะมองจากโรคหรือการบำบัดรักษาเป็นหลัก เมื่อประชาชนที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพไม่ได้รับการตอบสนองต่อความต้องการหรือยังไม่พอใจการใช้บริการจากโรงพยาบาลหรือสถานบริการด้านสาธารณสุขก็จะเลือกมารักษากับหมอเมือง (หมอพื้นบ้าน) โดยมีปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจ เช่น ความเชื่อ

ความศรัทธา ฐานะเศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้หมอเมืองแต่ละคนก็จะมีระบบการเรียนรู้ การสั่งสมประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพผ่านประสบการณ์ตรงหรือระบบเครือข่ายโดยใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในลักษณะตัวต่อตัว อาศัยการจดจำ มากกว่าการจดบันทึก และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจะเลือกสรรดัดแปลงเพิ่มเติมประยุกต์องค์ความรู้เหล่านั้นให้สอดคล้องกับประสบการณ์ ความถนัด และสถานการณ์สิ่งแวดล้อมเฉพาะตน (Thien-Ngam, 1999)

สำหรับประชาชนในภาคเหนือแล้วความเชื่อในการนับถือผีคงจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่มาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา ทั้งนี้ในโลกทัศน์ของชาวล้านน่านั้นมีความเข้าใจว่าโลกมนุษย์กับโลกของผีนั้นซ้อนทับกันอยู่และมีความเกี่ยวข้องกัน โดยเชื่อว่าผีนั้นมีจำนวนมากมายในทุกหนทุกแห่งทั้งในเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่า ภูเขา และในบ้านเรือนจะมีผีปกปักรักษาอยู่ ผีนั้นมีทั้งที่ให้คุณและให้โทษแก่มนุษย์เป็นทั้งมิตรกับมนุษย์ในขณะเดียวกันก็สามารถจะดลบันดาลให้เกิดอันตรายแก่มนุษย์ได้ แต่การนับถือผีส่วนใหญ่ มักจะเป็นผีที่ให้การปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษาและอำนวยความสะดวกดีให้แก่มนุษย์ ด้วยมหรสพนาฏภาพของผีเอง ในกลุ่มผีดีจะมีลำดับขั้นตอนตามอำนาจและหน้าที่ในอาณาเขตของตนภาพแห่งผียังสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางการเมืองและสังคมของชุมชนในภาคเหนือ เช่น ผีเสื้อบ้าน เสื้อบ้านตามความเชื่อของผู้คนในภาคเหนือเป็นดวงวิญญาณที่ทำหน้าที่ปกปักรักษาสมาชิกในหมู่บ้าน สถิตอยู่ในเรือนล้านนาขนาดเล็กกลางหมู่บ้าน เรียกว่า หอเสื้อบ้าน ตามความเชื่อล้านนาเมื่อผู้คนพากันมาตั้งบ้านเรือนกันใหม่จะพากันตั้งศาลประจำหมู่บ้านด้านหน (ทิศ) เหนือของหมู่บ้านและสถานที่ไกลออกไปก็จะกำหนดให้เป็นป่าช้าสถานที่เผาศพหรือฌาปนกิจศพของผู้คนในหมู่บ้านที่เสียชีวิต เรียกกันว่า ศาลหอผีเสื้อบ้าน คำว่า “เสื้อ” จึงเป็นเสมือนสิ่งปกคลุม หุ้มห่อให้ความอบอุ่นเกิดกำลังใจแก่ผู้คนทั้งหลายในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านจะอัญเชิญเสื้อบ้านมาอยู่ ณ หอผีที่ตั้งหรือที่ดอนประจำหมู่บ้านหรือจุดใดจุดหนึ่ง อันถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่เป็นหลักหมายหรือศูนย์รวมพลัง ทางจิตใจของหมู่บ้าน (Sookawat & Untaya, 2016) เสื้อบ้านจึงมีหน้าที่และบทบาทสำคัญต่อการปกปักรักษาคุ้มครองสมาชิกในหมู่บ้าน การประกอบพิธีกรรมชาวบ้านในหมู่บ้านก็จะร่วมกันนำเอาสิ่งของต่าง ๆ ทั้งอาหารคาว หวาน ดอกไม้ ธูปเทียน มารวมกันจัดทำเป็นเครื่องสักการบูชา ผู้นำพิธีประจำหมู่บ้านก็จะกล่าวอัญเชิญเพื่อขอให้ผีเสื้อบ้านช่วยปกปักรักษาให้ผู้คนในหมู่บ้านให้มีความร่มเย็นเป็นสุขปราศจากภัยอันตรายและโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมการเลี้ยงผีเสื้อบ้านจึงเป็นกลไกในการควบคุมดูแล จัดระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนที่แฝงไว้ด้วยกลไกในการควบคุมดูแลและจัดการหมู่บ้าน จัดระเบียบคนในชุมชนหรือเป็นเสมือนโครงสร้างหนึ่งที่ทำหน้าที่จัดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้ชาวบ้านประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายเกณฑ์เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงผีอันเป็นการนำปัญหาสุขภาพมาต่อรองกับความเชื่อเรื่องผี โดยการเลี้ยงอาหารแก่ผีตามที่ต้องการโดยมีจุดประสงค์แตกต่างกันออกไป เช่น ทำให้ผีพอใจ และจะไม่มารบกวนคนอื่นหรือเพื่อให้ผีหายโกรธที่คนทำให้ผีไม่พอใจหรือคนประพฤติในสิ่งที่ผิดควรลงประเพณีและเพื่อให้ผีพอใจและจะให้ความคุ้มครองตลอดจนบันดาลให้เกิดสิ่งที่ต้องการแก่คน การเลี้ยงผีจะกระทำในกรณีรักษาพยาบาลและการเลี้ยงผีเพื่อแสดงความเคารพบูชาหรือความคุ้มครองป้องกันในกรณีที่เกิดการเจ็บป่วย กระบวนการจะเริ่มต้นจากชาวบ้านจะไปถาม “เมื่อ” ซึ่งเป็นวิธีการเสี่ยงทายเพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุของความไม่สบายหรือเจ็บป่วยผ่านคนทรงเจ้าที่เชื่อว่าสามารถติดต่อกับเจ้าเพื่อให้เจ้ามาสังเกตตนเองและช่วยเหลือมนุษย์ เมื่อเจ้าลงประทับจะถามญาติผู้ป่วยที่มาหาว่ามีเรื่องอะไร เมื่อทราบเรื่องราวแล้วเจ้าจะออกไปตรวจตราดูที่บ้านของผู้ป่วย ตลอดจนอาการผู้ป่วยว่าเป็นอย่างไร จากนั้นก็จะบอกว่าถูกผีที่นั่นที่นี้ทำให้เกิดความเจ็บป่วย โดยเฉพาะผีตายโหง ผีกะยักซ์ (ผีปอบ) ผีเจ้าที่ และผีเร่ร่อน ไร้สังกัดอื่น ๆ (เจ้าจะเป็นผู้บอกเอง) เมื่อทราบแล้วว่าผีที่กระทำให้เกิดความเจ็บป่วยเป็นผีประเภทใด เจ้าจะบอกให้ญาติเตรียมของเลี้ยง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลาบเนื้อหมูหรือเนื้อวัวดิบ แกงอ่อม (เนื้อหมูหรือเนื้อวัว) ไก่ต้ม 2 ตัว (โดยไก่ต้องนำไปเตรียมบริเวณที่จะเลี้ยงผีตั้งแต่การฆ่า การชำแหละ และการต้ม) น้ำดื่ม 1 แก้ว เหล้าขาว 1 ขวด กรวยดอกไม้ธูปเทียน และเมี่ยง การเลี้ยงผีมักจะเลี้ยงในตอนพลบค่ำ (ภาษาล้านนาเรียกว่า สะลุ่มสะลิม) ทำโดยใครก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวเป็นผู้กระทำพิธี โดยการเลี้ยงจะนำของเลี้ยงไปเลี้ยงผี ณ บริเวณที่ผีสิงสถิตอยู่ (เจ้าจะเป็นผู้บอก) เมื่อวางของเช่นไว้ที่พื้นแล้วคนเลี้ยงจะรอกจนกว่าผีจะอิม (ส่วนมากจะดูจากชั่วระยะเวลารูปหมดก้าน) หลังจากเสร็จพิธีคนเลี้ยงจะเทน้ำและเหล้าในแก้วลงบนพื้น และขอของเลี้ยงจากผีแบ่งให้คนที่ไปเลี้ยงด้วยรับประทาน ณ บริเวณที่เลี้ยง (ห้ามนำกลับบ้าน) และแบ่งบางส่วนวางบนใบตองหรือภาชนะแล้วนำไปวางบนพื้นบริเวณที่เลี้ยง (Jaitae and Sangwong, 2015)

จะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีในมิติวัฒนธรรมสุขภาพล้านนาจะสอดคล้องกับโครงสร้างทางวัฒนธรรม ประเพณี แนวคิดและจิตวิญญาณในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ประชาชนในชุมชนล้านนายังให้ความสำคัญกับคุณธรรมและจริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมด้านความกตัญญูต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณ การเคารพนับถือผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ปรากฎการณ์เหล่านี้ทำให้ชุมชนล้านนามีความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ อย่างไรก็ตามการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมสุขภาพเพื่อการดูแลสุขภาพชุมชนควรก่อเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการรับรู้ข่าวสารด้านปัญหาสุขภาพในชุมชนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อการแก้ไขปัญหสุขภาพอย่างแท้จริง และมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหสุขภาพการสูญหายของวัฒนธรรมสุขภาพจากการขยายพื้นที่ชุมชนเมืองที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

2. ฝึนมิติการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการดูแลสุขภาพได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชน พืชสมุนไพรพื้นบ้านจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในวิถีการดำรงชีวิตโดยมีหมอสมุนไพรพื้นบ้านปรุงยาสมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของประชาชนและจำหน่ายนอกชุมชน รวมถึงมีประชาชนที่พอจะมีความรู้จะเข้าป่าเพื่อหาสมุนไพรมาปรุงเองเป็นตำรับยาต้มซึ่งจะใช้รักษาอาการปวดเมื่อย บำรุงกำลังและรักษาอาการเจ็บป่วยเรื้อรังบางอาการ เช่น เบาหวานและความดันโลหิตสูง สมุนไพรพื้นบ้านหลายชนิดมีสรรพคุณยับยั้งกิจกรรมของแอลฟาอะไมเลสและแอลฟาไกลโคซิเดสในผู้ป่วยเบาหวาน เช่น สารสกัดฝางซึ่งมีศักยภาพในการนำมาใช้เป็นอาหารเพื่อสุขภาพและโภชนเภสัชในการบำบัดโรคเบาหวานได้ (Chalopagorn & Klomsakul, 2017) พืชสมุนไพรพื้นบ้านหลายชนิดถูกนำมาปลูกทิ้งไว้ตามหัวไร่ปลายนาหรือในบริเวณบ้านเพื่อความสะดวกในการเก็บหา นำมาใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน พืชสมุนไพรบางชนิดหายากและเป็นที่ยอมรับใช้กันอย่างแพร่หลายทำให้บางช่วงเวลาเกิดการแก่งแย่งเก็บหาออกจากป่าธรรมชาติจนเกิดกำลังผลิตทำให้ผลผลิตในป่าธรรมชาติลดลงไม่เพียงพอต่อความต้องการและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ นอกจากนี้ปัญหาการบุกรุกทำลายแหล่งพืชสมุนไพรพื้นบ้านมักจะเกี่ยวข้องกับการไม่ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ของประชาชนในชุมชนบางส่วนไม่รู้จักวิธีการเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ถูกต้อง ปราบปรามการนี้ส่งผลต่อพืชสมุนไพรพื้นบ้านบางชนิดที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์หากปราศจากการอนุรักษ์ด้วยการส่งเสริมการปลูก การอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรพื้นบ้านและการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม (Jaitae & Na Chai Mai, 2017)

ทั้งนี้ชุมชนล้านนาบางแห่งได้รื้อฟื้นแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) อันเป็นแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้ความเชื่อ ความศรัทธาสังเห็นธรรมชาติมาใช้เพื่อการอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรพื้นบ้านในป่าธรรมชาติ เช่น ชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูนได้นำแนวคิดการบวชป่าซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีรากฐานมาจากวิถีคิดว่าด้วยการต่ออายุให้เจริญยั่งยืนสืบไปตามคติความเชื่อของคนในชุมชน ส่วนที่มาของการ “บวชป่า” มาจากวิถีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไปนับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพป่าต้นน้ำ การประกอบพิธีจะนิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไปโดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้าน ต้นไม้ที่จะทำพิธีการบวชให้จะถูกเลือกตามความเชื่อและเจตนาของชุมชนเองส่วนมากจะเน้นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ รวมถึงต้นไม้ในป่าที่ผ่านการบุกรุกทำลายเพราะจะสามารถฟื้นคืนสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ได้ในเวลาเพียงไม่กี่ปีถ้าไม่ถูกรบกวนอีก ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการบวชป่ามี ดังนี้

เป้าหมายของการบวชป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำลุ่มรักษาป่าไม่ให้เกิดความอุดมสมบูรณ์อันจะส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำที่ประชาชนใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรและการผลิตอาหาร ชาวบ้านเชื่อว่าผืนป่าที่ผ่านพิธีบวชเป็นเสมือนดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสฟื้นความชุ่มชื้นแก่พื้นที่ป่าได้เต็มที่ รวมถึงต้นน้ำลำธารที่เกิดจากป่าต้นน้ำดังกล่าวก็จะมีน้ำไหลตลอดปี อีกทั้งจะมีเทวาอารักษ์ช่วยปกป้องให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นการบวชป่าจึงเป็นกุศโลบายของชุมชนที่ร่วมมือกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติไว้ให้กับลูกหลาน เป็นการเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการดูแลรักษาป่าและแหล่งต้นน้ำลำธาร พิธีบวชป่าจึงเป็นความปรารถนาที่ดีที่บรรพบุรุษส่งต่อไปสู่คนรุ่นหลัง ข้อห้าม (กุศโลบาย) เมื่อบวชป่าแล้วห้ามผู้ใดตัดต้นไม้ เผาป่า ผู้ใดฝ่าฝืนจะมีอันเป็นไปเครื่องเช่นไฉนในพิธีการบวชป่าจะประกอบด้วยผ้าเหลือง สายสิญจน์ ข้าวตอก กรวยดอกไม้ ธูปเทียน น้ำมันต์ น้ำส้มป่อย อาหารคาว (หัวหมู) อาหารหวาน เหล้าขาว ผลไม้ ข้าวเหนียว 1 บ้นกล้วยสุก 1 ลูก โดยสถานที่ประกอบพิธีจะอยู่บริเวณพื้นที่ป่าชุมชนรอบชุมชน และช่วงเวลาประกอบพิธีกรรมเป็นเดือนเมษายน – มิถุนายน การบวชป่าจึงเป็นแนวทางนิเวศวัฒนธรรมที่มีรากฐานมาจากความเชื่อ ความศรัทธาสิ่งเหนือธรรมชาติของชุมชนซึ่งส่งผลต่อกฎ กติกาของชุมชนในการเข้าไปใช้ประโยชน์ความหลากหลายของพืชสมุนไพรพื้นบ้านในป่าธรรมชาติ เช่นเดียวกับการบวชป่าและเลี้ยงผีขุนน้ำในพื้นที่บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูนซึ่งเป็นประเพณีที่ชาวบ้านสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนการประกอบพิธีจะทำทุก 2 ปี โดยจะทำการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระแนวคิดนี้เป็นการนำความเชื่อทางศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ อย่างไรก็ตามขั้นตอนและวิธีการบวชป่าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว (Poungngamchuen, Supa-udomlerk Trirat & Rungkawat, 2013)

รูปที่ 1 การบวชป่า

นอกจากนี้ยังมีความพยายามของชุมชนในลำนานาอีกหลายแห่งที่พยายามนำแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม เช่น ฝึเสื้อแดงที่ดูแลคุ้มครองรักษาดงป่าไม้ ฝึนี้จะอาศัยอยู่ตามดงป่าที่มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นชาวบ้านเชื่อว่าในดงป่าจะมีฝึเสื้อแดงคุ้มครองอยู่จึงสร้างหอฝึเพื่อไม่ให้ฝึเสื้อแดงต้องเร่ร่อนไปอยู่ที่อื่น ทุกปีจะประกอบพิธีกรรมและถวายเครื่องเซ่นไหว้เพื่อเป็นการขอขอบคุณที่ให้ดงป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ และบางชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมการเสริมสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ด้านนิเวศวัฒนธรรมสู่การปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่แหล่งสมุนไพรพื้นบ้านผ่านการเรียนรู้ในสถานศึกษา

บทสรุป

ฝึในมิติสุขภาพชุมชนทั้งฝึร้ายและฝึดีได้สะท้อนความเชื่อและการนับถือฝึอันเป็นระบบอำนาจของชุมชนที่ใช้ขัดเกลา และควบคุมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลำนานาและก่อเกิดคุณค่าที่ทำให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพชุมชน กระบวนเหล่านี้ยังเป็นภูมิปัญญาด้านสุขภาพลำนานาที่สะท้อนการใช้ชีวิตของผู้คนที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติเมื่อเผชิญปัญหาใด ๆ ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ก็มักจะต้องพึ่งพาธรรมชาติทั้งการตอรอง การขอร้อง และการแลกเปลี่ยน ผ่านสัญลักษณ์นิยมทั้งสถานที่ ตัวบุคคล และวัตถุ ภายใต้ความศรัทธาส่วนบุคคลที่เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์โดยมุ่งหวังให้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้รับการแก้ไข

REFERENCES

- Boonmalert, P. (2011). Spirit Terms and Beliefs in Northern Thai Dialect. *Veridian E-Journal SU*. 4(1), 587- 604
- Busisiwe, P. N. (2005) . Models of Community/Home-Based Care for People Living With HIV/AIDS in Southern. *Africa. Association of Nurses in AIDS care*.16 (3),33 - 40.
- Chalopagorn, P. & Klomsakul, P. (2017). α - Amylase and α - Glucosidase Inhibitory Active of Ceasalpinia Sappan, Ficus Foveolata and Eurycoma Longifolia Extracts. *Phranakhon Rajabhat Research Journal (Science and Technology)*. 12 (1), 63 – 73.
- David, R. W. (2008). *The Wisdom of Whores: Bureaucrats, Brothels and the Business of AIDS*. New York: W. W. Norton & Co.

- Jaitae, S. & Sangwong, S. (2015). Evaluation of Folk Science Lesson Plans about Lanna local for HIV/AIDS patient Health Promotion. **Journal of Thai Traditional and Alternative Medicine**. 13(1), 14 – 22 .
- Jaitae, S. & Na Chai Mai, N. (2017). Factors Predicting Utilization of Medicinal Plants of People in Li Watershed, Lumphun Province. **Ratchaphruek Journal**, 15 (3), 70 - 78
- Mcevoy, L. & Duffy, A. (2008). Holistic practice – A concept analysis. **Nurse Education in Practice**. 8 (6), 412 – 419.
- Poungngamchuen. J., Supa-udomlerk Trirat, S. & Rungkawat, N. (2013). Participatory Development of the People in Community Forest Management Model: A Case Study of Baan Tha Pha Pao, Tha Pra Duk Sub-district, Maetha District, Lampun Province. **KMUTT Research and Development Journal**. 36 (2), 215 -234.
- Richard A., Rebecca, B. Samuel F.P. (2014). What is “community health” Examining the meaning of an evolving field in public health. **Preventive Medicine**. 67 (Supplement 1), S58 - S61
- Sookawat, B. & Untaya, S. (2016). Village Guardians, Village Pillars, Temples, Relationship Negotiation, and Supernatural Power-Based Construction of Northern Regional Ethnic Identity to Become a Cultural Citizen. **Rommayasan**. 14(1), 43 - 54.
- Thien-Ngam, T. (1999). **The Study of Healing Knowledge of “Lanna” Traditional Medicine : A Case Study of Doctor Pinkaew Tun-Nuan**. Master. Arts Program in Cultural Studies, Mahidol University.
-